

BADANIE RELACJI MIĘDZY RODZEŃSTWEM PRZEGLĄD KWESTIONARIUSZY

Marta Kosiol

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Institute of Psychology, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

RESEARCH ON RELATIONS BETWEEN SIBLINGS. THE REVIEW OF QUESTIONNAIRES

Summary. Research on relations between siblings needs taking into account a number of variables. Multidimensionality of these relations and the lack of questionnaire items to this research contributed to the fact that in Poland this research is rarely conducted. The review of world literature in this topic proves that since 80s there have been conducted numerous tests with the usage of objective measuring items. Their results indicate four basic dimensions of siblings relations and prove that these relations play an essential role in the whole life of human. This text includes the review of questionnaires that are used in research on relations between siblings in the world, grouped according to the age of people that they relate to. Each group represents typical research items.

Key words: siblings, relations between siblings, questionnaire

Wprowadzenie

Relacje z rodzeństwem są najdłużej trwającymi relacjami w życiu jednostki. Człowiek posiada zazwyczaj rodzeństwo na długo przed poznaniem partnera, z którym zamierza spędzić życie oraz najczęściej pozostaje w kontaktach z rodzeństwem, jeszcze wiele lat po odejściu rodziców, to jest do końca swojego życia (Volling, Blandon, 2003). W literaturze podkreśla się wielowymiarowość tych relacji, wskazując na znaczenie dla jakości kontaktów z rodzeństwem i ich wpływu na późniejsze lata życia człowieka, szeregu składowych konstelacji rodziny, w której wychowuje się rodzeństwo. Należą do nich przede wszystkim: liczba rodzeństwa, wiek, płeć rodzeństwa, kolejność urodzenia, różnica wieku między rodzeństwem, temperament, poziom intelektualny dzieci i rodziców, cechy osobowości dzieci i rodziców, stosunek rodziców do dzieci oraz charakter relacji między samymi rodzicami.

Adres do korespondencji: Marta Kosiol, e-mail, martakosiol@ukw.edu.pl

Wielość zmiennych mogących mieć znaczenie dla jakości relacji między rodzeństwem sprawia, że badanie rodzeństwa jest przedsięwzięciem dość trudnym. To najczęstszy czynnik powstrzymujący przed ich przeprowadzeniem. Ujmowanie wielkiej liczby zmiennych w jednym badaniu znacznie utrudnia bowiem tworzenie grup do badań porównawczych (Braun-Gałkowska, 1992). Trudne jest również prowadzenie badań podłużnych, uwzględniających to, co niezmiennie oraz to, co podlega zmianie między rodzeństwem na przestrzeni lat.

Badanie relacji między rodzeństwem na gruncie polskim

Efektym wymienionych trudności jest niewielka liczba badań analizujących funkcjonowanie rodzeństwa w Polsce. Nie mniej istotne znaczenie, obok wymienionych, odgrywa brak narzędzi kwestionariuszowych do badania relacji między rodzeństwem. Prowadzone dotychczas w naszym kraju badania dotyczą w głównej mierze znaczenia posiadania brata lub siostry dla funkcjonowania w roli ucznia (Tyszkowa, 1985; Zborowski, 1986; Tyszkowa, 2002; Plopa, 2004; Dołęga, 2010), odniesienia do współmałżonka (Grabska, 1977, za: Braun-Gałkowska, 1992) oraz związków pozycji dziecka wśród rodzeństwa z osobowością (Grzankowska, Basińska, 2010). Badania te obejmują w głównej mierze analizy porównawcze jedynaków i osób posiadających rodzeństwo. Nie skupiają się na wykazaniu znaczenia posiadania rodzeństwa czy na przedstawieniu niezaburzonej, niepatologicznej charakterystyki relacji między rodzeństwem. Celem badań jest przede wszystkim wskazanie pozytywnych konsekwencji bycia jedynakiem oraz obalenie stereotypów dotyczących funkcjonowania dziecka nieposiadającego rodzeństwa (Rembowski, 1984; Tyszkowa, 1985; Zborowski, 1986; Poraj, 1988; Plopa, 2004; Litwińska, 2010; Połomski, Peplińska, 2010). Poza tym uwaga polskich badaczy skupia się również na specyfice funkcjonowania rodzeństwa bliźniąt monozygotycznych. Wskazuje się na istotność zarówno genetycznych podstaw, jak i psychospołecznych aspektów relacji rodzeństwa, zwraca uwagę na szczególną rolę naśladownictwa w procesie komunikacji między braćmi i siostrami (Rostowska, 2010). Odrębną grupę publikacji stanowią te dotyczące funkcjonowania zdrowych dzieci wychowujących się z rodzeństwem chorym bądź w jakiś sposób niepełnosprawnym oraz patologii w relacjach między rodzeństwem (por. Stefanowicz, 1983; Borzyszkowska, 1984; Sidor, 2005; Pisula, 2007; Pawlak, 2013). Relacje między rodzeństwem zdrowym oraz te, w których nie dostrzega się zachowań patologicznych są najczęściej – poza nielicznymi wyjątkami – pomijane w badaniach, jakby nie istniały, przy oczywistym dostrzeganiu znaczenia środowiska rodzinnego dla kształtowania osobowości dziecka poprzez tworzenie bazy doświadczeń na całe życie (Tyszkowa, 1985; Rostowska, 2008, 2010).

Badanie relacji między rodzeństwem w literaturze zagranicznej

Analizując problematykę badania relacji między rodzeństwem w literaturze zagranicznej, można zauważyć, że stanowią one niezmiernie ciekawe przedsięwzięcia. Dowiedli tego naukowcy amerykańscy, od lat osiemdziesiątych XX wieku,

publikujący wyniki badań z wykorzystaniem kwestionariuszy do badania relacji między rodzeństwem (Schaefer, Edgerton, 1981; Furman, Buhrmester, 1985; Daniels, Plomin, 1985; Stocker, Dunn, Plomin, 1989; Furman, Buhrmester, 1990; Stocker, McHale, 1992; Mendelson, Aboud, Lanthier, 1994; Graham-Bermann, Cutler, 1994; Kramer, Baron, 1995; Stocker, Lanthier, Furman, 1997; Volling, Elins, 1998; Riggio, 2000). Badania te najczęściej dotyczą dzieci i młodzieży, rzadziej relacji między rodzeństwem w okresie dorosłości, a osadzone są w czterech głównych perspektywach teoretycznych.

Pierwsza z nich to perspektywa psychoanalityczno-ewolucyjna. W jej ramach do wyjaśnienia relacji między rodzeństwem wykorzystuje się teorię przywiązania Bowlby'ego oraz teorię psychologii indywidualnej Adlera (Whiteman, McHale, Soli, 2011). Drugą perspektywę stanowi podejście psychologii społecznej, odnoszące się do teorii porównań społecznych Festingera, społecznej teorii wymiany oraz teorii udziału. Trzecia perspektywa to teoria społecznego uczenia się, podkreślająca rolę mechanizmów wzmacniania oraz obserwacji zachowań innych osób. I wreszcie czwarte ujęcie odnosi się do perspektywy ekologicznych systemów rodziny (ang. *family-ecological systems*). Wykorzystuje się w nim teorię systemów oraz zwraca się uwagę na czynniki zewnętrzne, mające wpływ na rodzinę. Wymienione perspektywy teoretyczne, będące podstawą wspomnianych badań, uzupełniają się wzajemnie, ukazując szeroki kontekst wpływów, jakim podlegają relacje między rodzeństwem.

Publikowane w literaturze zagranicznej badania z użyciem metod kwestionariuszowych doprowadziły do wyodrębnienia czterech podstawowych wymiarów relacji między rodzeństwem. Należą do nich: ciepło/bliskość, konflikt, rywalizacja oraz pozycja/władza (Volling, Blandon, 2003). Uzyskane wyniki wskazały jednoznacznie na profity, jakie daje posiadanie rodzeństwa. Przede wszystkim bracia i siostry są dla siebie towarzyszami życia oraz powiernikami swoich spraw, stanowią wzór do naśladowania oraz źródło wsparcia. W okresie dzieciństwa dobre kontakty między rodzeństwem stanowią ważny czynnik wsparcia w sytuacjach konfliktów między rodzicami, przyczyniają się do powstawania postaw prospołecznych oraz zabezpieczają przed zachowaniami antyspołecznymi. Pomagają także uzyskać większą niezależność od rodziców w okresie dojrzewania, dają większe wsparcie w kontaktach społecznych poza rodziną. Stosunki z rodzeństwem, poprzez dostarczane wsparcie emocjonalne w okresie dzieciństwa, odgrywają też ważną rolę w utrzymaniu zdrowia psychicznego wobec niesprawiedliwego traktowania ze strony rodziców. Również na przestrzeni całego życia, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, przez obecność siostr są z dużym prawdopodobieństwem chronieni przed doświadczaniem stanów depresyjnych (Jewsbury Conger, Little, 2010; Gamble, Yu, Kuehn, 2011; Iturralde, Margolin, Spies Shapiro, 2013; Jensen i in., w druku). Przytoczone wyniki badań świadczą o doniosłym znaczeniu relacji z rodzeństwem dla życia jednostki, a tym samym potwierdzają zasadność prowadzenia badań za pomocą dobrze do tego przygotowanych narzędzi.

Analiza relacji między rodzeństwem pozwala na dostrzeżenie zmian w bliskości i częstotliwości kontaktów rodzeństwa na przestrzeni życia. Najbardziej inten-

sywne interakcje mają miejsce w dzieciństwie oraz w okresie dojrzewania. W późniejszym czasie, pojawiające się chociażby normatywne doświadczenia życiowe, modyfikują znaczenie tych relacji dla konkretnej osoby. Te prawidłowości znajdują swoje odzwierciedlenie w różnej liczbie kwestionariuszy, jakie powstały do badania relacji między rodzeństwem w różnych okresach życia człowieka.

W niniejszym artykule zostały przedstawione kwestionariusze służące do badania relacji między rodzeństwem, stosowane w badaniach prowadzonych na świecie (m.in. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Holandii, Niemczech, Włoszech). Główne kryterium uporządkowania metod stanowił wiek badanych. Wyróżniono narzędzia służące do badania relacji rodzeństwa: w wieku przedszkolnym, w okresie nauki w szkole podstawowej i w okresie dojrzewania oraz w okresie późnego dojrzewania i w dorosłości. Osobną grupę stanowiły kwestionariusze mierzące przywiązanie w relacji między rodzeństwem oraz doświadczenie żałoby po stracie rodzeństwa. Poniżej, w każdej z wyodrębnionych grup, wymieniono najczęściej stosowane metody, a następnie szczegółowo przedstawiono wybrane narzędzia.

Kwestionariusze do badania relacji rodzeństwa w wieku przedszkolnym

Ze względu na to, że najmłodsze dzieci nie są w stanie wypełniać kwestionariusza, a czasem nawet udzielać odpowiedzi ustnych na zadawane pytania, ich relacje z rodzeństwem analizuje się na podstawie odpowiedzi rodziców. Tym samym, relacje między rodzeństwem są opisywane przez obserwatorów tychże relacji i zależą w dużym stopniu od tego, jak te relacje są postrzegane przez dorosłych. W tej grupie metod można wymienić:

- Wywiad z Matką o Relacjach Jej Dzieci (WMRD; Stocker, Dunn, Plomin, 1989)
Maternal Interview on Sibling Relationships (MISR; Stocker, Dunn, Plomin, 1989);
- Kwestionariusz Rodzicielskich Oczekiwań i Spostrzeżeń o Relacjach Ich Dzieci (KROSRD; Kramer, Baron, 1995)
Parental Expectations and Perceptions of Childrens Sibling Relationships Questionnaire (PEPC-SRQ; Kramer, Baron, 1995);
- Kwestionariusz Zachowań i Odczuć Rodzeństwa (KZOR; Mendelson, Aboud, Lanthier, 1994)
Sibling Behaviors and Feelings Questionnaire (SBFQ; Mendelson, Aboud, Lanthier, 1994);
- Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa we Wczesnym Dzieciństwie (KRRWD; Volling, Elins, 1998)
Sibling Relationships in Early Childhood Questionnaire (SREC; Volling, Elins, 1998).

Dotarcie do tych metod okazało się przedsięwzięciem dość trudnym. Zazwyczaj, w literaturze zagranicznej są one wymieniane jako te, którymi posługują się badacze, jednakże niemożliwym okazało się znalezienie opisów wszystkich wymienionych narzędzi (Volling, Blandon, 2003, s. 11). Z tego względu poniżej scharakteryzowane zostaną dwie z czterech metod z grupy pierwszej. Ich dobór był podyktowany dostępnością.

Wywiad z Matką o Relacjach Jej Dzieci (WMRD; Stocker, Dunn, Plomin, 1989)
Maternal Interview of Sibling Relationships (MISR; Stocker, Dunn, Plomin, 1989)

WMRD to metoda, która w badaniu kontaktów między rodzeństwem wykorzystuje opinie matek na temat relacji ich dzieci (przy tworzeniu narzędzia bazowano na wypowiedziach matek dzieci w wieku od 37 do 129 miesięcy). Badani odnoszą się do pytań wywiadu na 6-punktowej skali (od 0 = prawie nigdy/rzadko do 5 = regularnie, codziennie). Wywiad składa się z 17 pytań, odpowiedzi na nie służą do analizy relacji między rodzeństwem w następujących wymiarach: łącznego towarzystwa (*include companionship*), wspólnej zabawy (*joint play*), chęci do zabawy (*desire to play*), udawanej zabawy (*pretend play*), spokojnego, wspólnego czasu (*neutral time together*), sympatii, uczucia (*affection*), troski (*nurturance*), nauczania i pomocy (*teaching and helping*), dozoru (*caretaking*), kłótni (*quarrels*), bójk (*physical fights*), dzielenia się (*sharing*), współzawodnictwa (*competition*), zazdrości/rywalizacji (*jealousy/rivalry*), dyscypliny (*discipline*), uwagi, troski (*attention*). Wymienione wymiary tworzą dwa czynniki, określone jako Zachowanie Pozytywne oraz Zachowanie Negatywne.

Współczynniki rzetelności, mierzone testem test-retest, po dwóch tygodniach wyniosły: dla czynnika Zachowanie Pozytywne 0,64 oraz dla czynnika Zachowanie Negatywne 0,79 (Stocker, Dunn, Plomin, 1989). Wskazują tym samym, że Wywiad z Matką o Relacjach Jej Dzieci jest narzędziem rzetelnym, może być używany do badania relacji między rodzeństwem w wieku przedszkolnym. Współczynnik rzetelności dla Zachowań Pozytywnych nie jest zbyt wysoki, być może dlatego w literaturze można znaleźć modyfikacje tego wywiadu na użytek konkretnych badań. Rzetelności zmodyfikowanych skal okazują się być wyższe (Deater-Deckard, Dunn, 2002; Pike, Coldwell, Dunn, 2005).

Kwestionariusz Rodzicielskich Oczekiwań i Spostrzeżeń o Relacjach Ich Dzieci (KROSRD; Kramer, Baron, 1995)

Parental Expectations and Perceptions of Children's Sibling Relationships Questionnaire (PEPC-SRQ; Kramer, Baron, 1995)

Kwestionariusz służy do pomiaru relacji między rodzeństwem w percepcji rodziców. Ich zadaniem jest ocena 24 zachowań dzieci opisujących własną relację z rodzeństwem. Relacja ta jest opisana przy użyciu trzech skal: ciepła (*warmth*), agonizmu (*agonism*) oraz rywalizacji/konkurencji (*rivalry/competition*). Wynikiem badania jest charakterystyka relacji między rodzeństwem, oszacowana na podstawie sposobu, w jaki rodzice postrzegają ciepło, agonizm oraz rywalizację/konkurencję między ich dziećmi. Skala ciepła składa się z 13 pozycji, oceniających: stopień dumy (*degree of pride*), dzielenia się (*sharing*), opiekuńczość (*protectiveness*), dobroć (*kindness*), sympatię (*affection*), dobre samopoczucie (*comfort*), pomoc (*help*), lojalność (*loyalty*) i szacunek (*respect*). Skala agonizmu zawiera 8 pozycji, oceniających: złość (*anger*), fizyczną agresję (*physical aggression*), sprzecznienie się (*arguing*), groźby (*threats*), dokuczanie (*teasing*) i nierozwiązane konflikty (*unresolved conflicts*). Skala rywalizacji/konkurencji obejmuje 3 pozycje: zazdrość (*jealousy*), rywalizację (*rivalry*) i konkurencję (*competition*). Wyniki dla każdej z trzech skal poddano standaryzacji

do 10-punktowej skali, by ułatwić ich porównywanie. Korelacje sprawozdań matek i ojców okazały się rzetelne (średnio: 0,47, $p < 0,001$). Kolejne analizy oparto na przeciętnych wynikach rodziców. Współczynniki rzetelności wyniosły: 0,90 dla ciepła, 0,87 dla agonizmu, 0,79 dla rywalizacji/konkurencji. Rzetelne okazały się również wyniki testu w badaniu po upływie miesiąca (odpowiednio: 0,74; 0,86; 0,77) (Touliatos i in., 2001; Kennedy, Kramer, 2008).

Wyniki analiz wykazały, że Kwestionariusz Rodzicielskich Oczekiwań i Spostrzeżeń o Relacjach Ich Dzieci jest narzędziem bardziej rzetelnym niż Wywiad z Matką o Relacjach Jej Dzieci. O wiele częściej jest też stosowany w niezmienionej wersji.

Kwestionariusze do badania relacji rodzeństwa w okresie nauki w szkole podstawowej oraz w okresie dojrzewania

Jednostka doświadcza najbardziej intensywnych relacji z rodzeństwem w okresie nauki w szkole podstawowej oraz w okresie dojrzewania. Rodzeństwo najczęściej mieszka wtedy razem, uczestniczy w życiu jednej rodziny, dlatego też w największym stopniu bracia i siostry w tym okresie życia są świadkami i uczestnikami doświadczeń przez siebie radości i trosk. Z tego względu, ten przedział czasu został najdokładniej przebadany przez naukowców, do niego odnosi się też najczęściej kwestionariuszy mierzących wymiary omawianych relacji. W przeciwieństwie do okresu przedszkolnego, w omawianym obszarze czasu, badanie relacji między rodzeństwem prowadzi się na podstawie samoopisu osób badanych i ich własnej percepcji stosunków z rodzeństwem. Wśród najczęściej stosowanych narzędzi badawczych można wymienić:

- Inwentarz Zachowania Rodzeństwa (IZR; Schaefer, Edgerton, 1981)
Sibling Inventory of Behavior (SIB; Schaefer, Edgerton, 1981);
- Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa (KRR; Furman, Buhrmester, 1985)
Sibling Relationship Questionnaire (SRQ; Furman, Buhrmester, 1985);
- Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa – Rewizja (SRQ-R; Furman, Buhrmester, 1990)
Sibling Relationship Questionnaire – Revised (SRQ-R; Furman, Buhrmester, 1990);
- Inwentarz Relacji Rodzeństwa (IRR; Stocker, McHale, 1992)
Sibling Relationship Inventory (SRI; Stocker, McHale, 1992);
- Inwentarz Zróżnicowanych Doświadczeń Rodzeństwa (IZDR; Daniels, Plomin, 1985)
Sibling Inventory of Differential Experiences (SIDE; Daniels, Plomin, 1985);
- Inwentarz Sieci Relacji (ISR; Furman, Buhrmester, 1985)
Network of Relationship Inventory (NRI; Furman, Buhrmester, 1985);
- Kwestionariusz Brat – Siostra (KBS; Graham-Bermann, Cutler, 1994)
Brother – Sister Questionnaire (BSQ; Graham-Bermann, Cutler, 1994).

Z wymienionych siedmiu, w pierwszym rzędzie scharakteryzowane zostaną kolejno najstarsze z kwestionariuszy: *Sibling Inventory of Behavior* (SIB) oraz *Sibling Relationship Questionnaire* (SRQ). Ponieważ są one jednymi z pierwszych i stosowanymi w badaniach po dzień dzisiejszy, są tym samym metodami o bardzo dobrych

właściwościach psychometrycznych. Od nich wzięły swój początek również inne kwestionariusze – np. *Adult Sibling Relationship Questionnaire* (ASRQ), prezentowany w kolejnej części opracowania. Na nie mniejszą uwagę zasługują pozostałe metody, zostaną one scharakteryzowane w dalszej kolejności.

Inwentarz Zachowania Rodzeństwa (IZR; Schaefer, Edgerton, 1981) *Sibling Inventory of Behavior* (SIB; Schaefer, Edgerton, 1981)

Inwentarz Zachowania Rodzeństwa jest jedną z najwcześniej stosowanych metod badania jakości relacji między rodzeństwem, z tego względu jest również częściej niż inne metody testowany psychometrycznie.

SIB został stworzony, aby porównać jakość relacji rodzeństwa w rodzinach ze zdrowymi dziećmi z relacjami rodzeństwa w rodzinach z dzieckiem upośledzonym. W tym celu przeanalizowano wypowiedzi matek i ojców z 52 rodzin pełnych (39 z nich miało dziecko upośledzone), mających dzieci w wieku od 3 do 8 lat. Korelacje między wypowiedziami rodziców sięgały od 0,33 (unikanie) do 0,80 (empatia/zainteresowanie), średnia wyniosła 0,64 (Schaefer, Edgerton, 1981). W kolejnych analizach okazało się, że uzyskane wyniki korelowały z wypowiedziami nauczycieli dzieci w wieku szkolnym (Volling, Blandon, 2003). W początkowym etapie tworzenia omawianego kwestionariusza, jego właściwości psychometryczne nie były pod każdym względem zadowalające. Dalsze analizy, na podstawie kolejnych badań doprowadziły do udoskonalenia tego narzędzia.

Kwestionariusz pierwotnie składał się z 28 pozycji, oceniających zachowanie rodzeństwa wobec siebie, w ośmiu wymiarach, takich jak: empatia i troska (*empathy and concern*) (0,81), życzliwość (*kindness*) (0,74), przywództwo i zaangażowanie (*leadership and involvement*) (0,80), akceptacja (*acceptance*) (0,78), złość (*anger*) (0,75), nieuprzejmość i dokuczanie (*unkindness and teasing*) (0,79), unikanie (*avoidance*) (0,64) oraz zakłopotanie (*embarrassment*) (0,89).

SIB został rozszerzony (dodano 21 pozycji) i zmodyfikowany przez Hetherington i Clingempeel, którzy dokonali porównań relacji rodzeństwa wychowującego się w różnych rodzinach (rodzina pełna, matka samotnie wychowująca dzieci po rozwodzie, rodzina zastępcza po tym, jak matka ponownie wyszła za mąż). Zebrano materiał za pomocą wypełnionych przez rodziców kwestionariuszy oraz wywiadu z dziećmi odnoszącego się do relacji z ich najbliższym wiekowo rodzeństwem. Analizy uzyskanych wyników doprowadziły do wyodrębnienia sześciu wymiarów relacji rodzeństwa, którymi były: zaangażowanie/towarzystwo (*involvement/companionship*), empatia/troska (*empathy/concern*), rywalizacja (*riolary*), unikanie (*avoidance*), agresja (*aggression*) i nauczanie/dyrektywność (*teaching/directiveness*). Współczynniki rzetelności, w badaniu rodziców i dzieci w trzech etapach gromadzenia danych, wyniosły od 0,86 do 0,93 ($M = 0,91$) dla zaangażowania/koleżeństwa, od 0,64 do 0,89 ($M = 0,78$) dla empatii/zainteresowania, od 0,61 do 0,89 ($M = 0,78$) dla rywalizacji, od 0,75 do 0,88 ($M = 0,81$) dla unikania, od 0,77 do 0,90 ($M = 0,86$) dla agresji i od 0,60 do 0,81 ($M = 0,73$) dla nauczania/dyrektywności (Volling, Blandon, 2003). Następnie wymiary relacji rodzeństwa podzielono na pozytywność (empatia/zainteresowanie, zaangażowanie/koleżeństwo, uczenie/dyrek-

tywność) oraz negatywność (agresja, rywalizacja, unikanie). Wyniki okazały się stabilne w czasie trzech kolejnych badań, od 0,45 dla wymiarów pozytywnych i od 0,32 do 0,56 dla negatywnych.

W 1992 roku stworzono Inwentarz Zachowania Rodzeństwa – Wersję Rozbudowaną (*Sibling Inventory of Behavior – Expanded Version*), która służyła badaniom relacji w różnych rodzinach. Ta wersja składa się z 32 pozycji, obejmujących 6 wymiarów relacji rodzeństwa, które badani odnoszą do siebie na 5-punktowej skali. Statystyki rzetelności przedstawiały się następująco: koleżeństwo – 0,88, empatia – 0,85, nauczanie/dyrektywność – 0,67, rywalizacja – 0,77, unikanie – 0,85, agresja – 0,80.

Kolejne badania dotyczące relacji między członkami w różnych formach rodzin doprowadziły do ponownej modyfikacji inwentarza SIB (SIB-R). Dane gromadzono w dwóch fazach, z odstępem trzech lat. W przeprowadzonej rewizji narzędzia zmniejszono liczbę pozycji kwestionariusza z 49 do 32 oraz potwierdzono strukturę 6 skal relacji między rodzeństwem (empatia/zainteresowanie), koleżeństwo/zaangażowanie, rywalizacja, konflikt/agresja, unikanie, nauczanie/dyrektywność. Uzyskano zadowalające współczynniki rzetelności dla empatii ($M = 0,88$), rywalizacji ($M = 0,77$), agresji ($M = 0,80$), unikania ($M = 0,85$), uczenia/dyrektywności ($M = 0,67$) i koleżeństwa/zaangażowania ($M = 0,88$). Analiza czynnikowa również doprowadziła do wyodrębnienia dwóch większych czynników: pozytywności i negatywności. Korelacje wyników okazały się także stabilne w czasie.

Ponieważ subskale SIB są miarami ciągłymi, ocena indywidualnych różnic w stosunkach z rodzeństwem dokonuje się przez przypisanie wyników konkretnej osoby do wyników wysokich bądź niskich, na podstawie mediany. Po zestawieniu uzyskanych w ten sposób wyników z wynikami w skalach pozytywności i negatywności otrzymuje się 4 nowe grupy relacji rodzeństwa. Na tej podstawie możliwe jest dokonanie charakterystyki dziecka i przewidywanie mogących się pojawić w przyszłości problemów w życiu społecznym, interakcjach z bliskimi itp. (Volling, Blandon, 2003). Omawiany kwestionariusz pełni więc również rolę predyktywną, co zwiększa jego wartość jako metody, za pomocą której możliwe jest przewidywanie określonych zjawisk w przyszłości.

Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa (KRR; Furman, Buhrmester, 1985)
Sibling Relationship Questionnaire (SRQ; Furman, Buhrmester, 1985)

Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa – Rewizja (KRR-R; Furman, Buhrmester, 1990)
Sibling Relationship Questionnaire – Revised (SRQ-R; Furman, Buhrmester, 1990)

SRQ jest kwestionariuszem samoopisu, ukazującym relacje z rodzeństwem, które jest najbliższe wiekiem osobie badanej. Składa się z 48 pozycji, przynależących do 15 skal. Odpowiadają one 4 czynnikom relacji rodzeństwa w okresie dzieciństwa (szkoły podstawowej) i młodości: ciepła/bliskości – 21 pozycji (*warmth/closeness*), statusu pokrewieństwa/władzy – 12 pozycji (*relative status/power*), konfliktu – 9 pozycji (*conflict*) i rywalizacji – 3 pozycje (*rivalry*).

Ciepło/bliskość jest charakteryzowane przez następujące wymiary: intymność (*intimacy*), sympatię (*affection*), zachowanie prospołeczne (*prosocial behavior*), koleżeństwo (*companionship*), podobieństwo (*similarity*), podziw rodzeństwa (*admiration of sibling*) i podziw ze strony rodzeństwa (*admiration by sibling*). Względna władza/status jest rozumiana jako poziom symetrii w relacji rodzeństwa, scharakteryzowanej przez troskę o rodzeństwo (*nurturance of sibling*), troskę rodzeństwa (*nurturance by sibling*), zdominowanie rodzeństwa (*dominance of sibling*) i zdominowanie przez rodzeństwo (*dominance by sibling*). Konflikt jest scharakteryzowany przez: kłótniowość (*quarreling*), antagonizm (*antagonism*) oraz konkurencję (*competition*). Rywalizacja obejmuje stronniczość rodziców wobec rodzeństwa (*parent partiality for sibling*). Zadaniem badanych jest ocena stwierdzenia odnoszącego się do relacji z rodzeństwem na 5-punktowej skali. Wyższe wyniki wskazują, że dana cecha w większym stopniu charakteryzuje relację konkretnego rodzeństwa.

Podczas tworzenia kwestionariusza przeprowadzono wywiad z dziećmi uczęszczającymi do szkoły podstawowej, aby dowiedzieć się, jak postrzegają relacje ze swoim rodzeństwem. Głównym celem podjętych badań było scharakteryzowanie związku pomiędzy relacją rodzeństwa, na podstawie odpowiedzi w SRQ, a zmiennymi konstelacji rodziny (Furman, Buhrmester, 1985).

Na podstawie analizy wyników wyodrębniono 15 cech określających relacje rodzeństwa, które w kolejnym badaniu sprowadzono do 4 czynników (ciepła, władzy/statusu, konfliktu, rywalizacji). Współczynniki spójności (α -Cronbacha) były wysokie, za wyjątkiem skali rywalizacji ($\alpha = 0,63$). Przeciętny współczynnik rzetelności był równy 0,80. Rzetelność mierzona statystyką test-retest po okresie 10 dni sięgała od 0,58 do 0,86 (przeciętny $r = 0,71$).

Badania, które doprowadziły do rewizji SRQ, służyły wyjaśnieniu rozwojowych tendencji dziecięcych percepcji relacji między rodzeństwem (Furman, Buhrmester, 1990). W tym celu wykorzystano wskaźniki percepcji rodzeństwa uzyskane w wyniku pierwszych badań Kwestionariuszem Relacji Rodzeństwa (Furman, Buhrmester, 1985). Wewnętrzne współczynniki spójności SRQ-R również były wysokie. Obliczone dla każdego z czynników wyniosły: ciepło – 0,71, władza/status – 0,79, konflikt – 0,77, rywalizacja – 0,81. Z 60 współczynników α , które zostały obliczone, wszystkie wyniosły powyżej 0,60, za wyjątkiem 5 skal (Furman, Buhrmester, 1990).

Aby uzyskać całościowy obraz relacji między rodzeństwem, stworzono także wersję kwestionariusza dla rodziców. Podobnie jak wersja dla dzieci, składa się ona z 48 pozycji, oceniających cztery wymienione wcześniej czynniki. Porównanie wyników uzyskanych za pomocą obu wersji kwestionariusza wykazało brak różnic w postrzeganiu relacji między rodzeństwem przez rodziców i samo rodzeństwo.

Na podstawie przytoczonych prac nad omawianym kwestionariuszem i dokonywanych w ich ramach analiz można zauważyć, że SRQ może być uważany za jedną z podstawowych metod do badania relacji z rodzeństwem. Jest narzędziem, które w możliwie kompletny sposób ocenia relacje między rodzeństwem tak w swej pierwotnej wersji, jak i w późniejszych modyfikacjach.

Inwentarz Sieci Relacji (ISR; Furman, Buhrmester, 1985)

Network of Relationship Inventory (NRI; Furman, Buhrmester, 1985)

NRI można zaliczyć do grupy pierwszych kwestionariuszy do badania stosunków między rodzeństwem. Na uwagę zasługuje fakt, że został on stworzony w celu badania związków osobistych, tworzących sieć społecznych relacji człowieka: z matką, ojcem, rodzeństwem, przyjacielem, partnerem miłosnym oraz nauczycielem. Można je badać tym samym zestawem pozycji oraz porównywać różnice w jakości relacji, wybierając w dowolny sposób te relacje, które mają podlegać analizie. Furman i Buhrmester opracowali trzy wersje NRI: NRI-SPV, NRI-BSV oraz NRI-ROV. Każda z tych wersji koncentruje się wokół innych aspektów sieci relacji, w jakie zaangażowana jest osoba badana.

Pierwsza z wersji kwestionariusza to NRI – *Social Provisions Version* (NRI-SPV), co można przetłumaczyć jako Wersję Zabezpieczeń Socjalnych (Furman, Buhrmester, 1985). Bazuje ona na konceptualizacji potrzeb społecznych i zabezpieczeń społecznych Weissa i Sullivana. Wersja poprawiona (bez skali zadowolenia oraz ze skalą antagonizmu zamiast kary) składa się ze skal: sympatii (*affection*), wiarygodnego przemyerza (*reliable alliance*), rozszerzenia wartości (*enhancement of worth*), intymności (*intimacy*), instrumentalnej pomocy (*instrumental help*), towarzystwa (*companionship*), troski o innych (*nurturance of other*), konfliktu (*conflict*) oraz antagonizmu (*antagonism*). Wynik badania pozwala określić na ile każda z wymienionych powyżej potrzeb jest zaspokajana przez osoby wchodzące w skład sieci relacji. Omawiana wersja NRI-SPV jest najczęściej używaną wersją kwestionariusza. Służy do porównań rozwojowych oraz międzykulturowych odnośnie do roli jaką odgrywają poszczególni członkowie sieci relacji w zaspokajaniu potrzeb społecznych dziecka. NRI-SPV składa się z 30 pozycji, dobranych po 3 do każdej z 10 skal, zawartych w 7 skalach wsparcia (*support features*), którymi są: towarzystwo (*companionship*), zasadnicze wsparcie (*instrumental aid*), intymne ujawnienie (*intimate disclosure*), troska (*nurturance*), sympatia (*affection*), podziw (*admiration*), solidne wsparcie (*reliable alliance*), 2 skale określających negatywne cechy interakcji (*negative interaction features*): konflikt (*conflict*), wrogość (*antagonism*) oraz w jednej skali nazwanej względną siłą (*relative power*) (Furman, Buhrmester, 2010). Rzetelność NRI-SPV wyniosła 0,76-0,91.

Opracowano również skróconą wersję inwentarza, która zawiera 13 pozycji. Korzystając z niej, można uzyskać jedynie wyniki czynnikowe, nie zaś wyniki dla całej skali.

Druga wersja prezentowanego inwentarza to NRI – *Behavioral Systems Version* (NRI-BSV), czyli Wersja Systemów Zachowań, która bazuje na systemach związanych z zachowaniem. Ta wersja NRI bada procesy przynależności, opieki i przywiązania w sieciach relacji. Na podstawie teorii przywiązania i teorii Sullivana postawiono hipotezę, że takie aspekty relacji, jak przywiązanie, opieka, przynależność i seksualne systemy zachowań są charakterystyczne dla związków romantycznych, a pierwsze trzy z wymienionych systemów, związane z zachowaniem (poza systemem seksualnym) są kluczowe dla bliskich związków, choć nie w jednakowym stopniu, który określany jest przez typ stosunków. Metoda składa się z 24 pozycji,

po 3 pozycje na skale – 5 skal wsparcia (*support scales*): poszukiwanie bezpiecznego nieba (*seeks safe haven*), poszukiwanie bezpiecznej bazy (*seeks secure base*), przewidywanie bezpiecznego nieba (*provides safe haven*), przewidywanie bezpiecznej bazy (*provides secure base*), towarzystwo (*companionship*) oraz 3 negatywnych interakcji (*negative interactions*): konflikt (*conflict*), krytyka (*criticism*), wrogość (*antagonism*). Wersja skrócona NRI-SPV składa się z 11 pozycji.

Trzecia wersja kwestionariusza NRI – *Relationship Qualities Version* (NRI-RQV), to Wersja Jakości Relacji. Służy ona do oceny negatywnych aspektów bliskich relacji, takich jak: krytyka, dominacja, wykluczenie, presja i konflikt oraz pozytywnych, jak: wsparcie emocjonalne i aprobaty. Wersja ta stanowi połączenie NRI-SPV oraz narzędzia do badania relacji rodzinnych. Zawiera 30 pozycji, po 3 pozycje na skalę. Ocenia 5 cech dodatnich – czynnik bliskości (*closeness*): towarzystwa (*companionship*), ujawnienia (*disclosure*), wsparcia emocjonalnego (*emotional support*), aprobaty (*approval*), satysfakcji (*satisfaction*) oraz 5 cech negatywnych relacji – czynnik niezgody (*discord*): konfliktu (*conflict*) krytyki (*criticism*), napięcia (*pressure*), wykluczenia (*exclusion*) oraz dominacji (*dominance*).

Inwentarz Zróznicowanych Doświadczeń Rodzeństwa (IZDR; Daniels, Plomin, 1985)

***Sibling Inventory of Differential Experiences* (SIDE; Daniels, Plomin, 1985)**

U podstaw stworzenia w latach osiemdziesiątych XX wieku kolejnej skali znalazło się przekonanie, że czynniki oddziałujące na rodzeństwo w tym samym środowisku rodzinnym sprzyjają kształtowaniu się różnic między rodzeństwem. SIDE pozwala na określenie, jakie są różnice między rodzeństwem w ocenie wspólnych doświadczeń oraz jak badani postrzegają traktowanie ich przez rodziców, jak również jak oceniają swoje funkcjonowanie w kontakcie z rówieśnikami (Pike i in., 2000). Do interakcji z rodzeństwem odnoszą się 24 pozycje, które wchodzi w skład 4 podskal: antagonizmu (*antagonism*), dozorowania (*caretaking*), zazdrości (*jealousy*) i bliskości (*closeness*). Rodzicielską uwagę i kontrolę obejmuje 9 pozycji, natomiast 26 pozycji dotyczy różnic w charakterystykach rówieśników – skale: wprowadzenie do koledżu (*college orientation*), wykroczenie (*delinquency*) i popularność (*popularity*). Badani ustosunkowują się na 5-stopniowej skali do twierdzeń odnoszących się do poszczególnych podskal.

Właściwości psychometryczne testu są zadowalające. Rzetelności poszczególnych skal w badaniu 57 osób, młodzieży i dorosłych, po upływie dwóch tygodni wyniosły od 0,77 do 0,93.

Niewątpliwą zaletą omawianego narzędzia jest to, że jego pytania odnoszą się nie tylko do samej relacji z rodzeństwem, ale także do doświadczenia rodziców i rówieśników, co może stanowić do pewnego stopnia sposób na obiektywizację pozyskiwanych danych.

Inwentarz Relacji Rodzeństwa (IRR; Stocker, McHale, 1992)**Sibling Relationship Inventory (SRI; Stocker, McHale, 1992)**

SRI służy do oceny jakości relacji z rodzeństwem dzieci i młodzieży. Respondenci oceniają odnoszące się do ich relacji z rodzeństwem stwierdzenia na 5-punktowej skali. Kwestionariusz 17-pozycyjny zawiera 3 czynniki: sympatię (*reflecting affection*), wrogość (*hostility*) i rywalizację (*rivalry*). Zostały one wykryte w badaniach amerykańskich i holenderskich za pomocą wystandaryzowanego wywiadu (Stocker, McHale, 1992; Boer i in., 1997, za: Lindhout i in., 2003). Dowiedziono w nich, że skala rywalizacji faktycznie jest miarą zróżnicowanego traktowania dzieci przez rodziców.

Wewnętrzna korelacja skal SRI została udowodniona ($\alpha > 70$, a rzetelność test-retest okazała się zadowalająca ($r > 0,30$) (Boer i in., 1997, za: Deater-Deckard, Dunn, 2002; Lindhout i in., 2003).

Kwestionariusz Brat – Siostra (KBS; Graham-Bermann, Cutler, 1994)**Brother – Sister Questionnaire (BSQ; Graham-Bermann, Cutler, 1994)**

BSQ to narzędzie pomiaru percepcji stosunków między rodzeństwem, które umożliwia rozróżnienie relacji prawidłowych od zaburzonych. Kwestionariusz składa się z 35 pozycji, które badani odnoszą do siebie, oceniając je na 5-stopniowej skali. BSQ mierzy 4 wymiary stosunków: podobieństwo (*similarity* – 9 pozycji), przymus (*coercion* – 6 pozycji, granicę zachowania (*boundary maintenance*) – 6 pozycji oraz zrozumienie (*empathy* – 14 pozycji). Współczynniki rzetelności dla tych skal wyniosły odpowiednio: 0,73, 0,69, 0,85, 0,92.

Porównano wyniki na wszystkich 4 podskalach 25 studentów, którzy doświadczali czterech jakościowo innych stosunków z rodzeństwem i wykazano różnice między nimi. Zrozumienie było skorelowane pozytywnie z podobieństwem (0,40) i granicą zachowania (0,17) oraz negatywnie skorelowane z przymusem (0,23). Badania dowiodły, że studenci wykorzystywani przez rodzeństwo bądź doświadczający nadużyć z ich strony, wyraźnie różnili się wynikami w kwestionariuszu BSQ (Graham-Bermann, Cutler, 1994; Touliatos i in., 2001).

Kwestionariusz Relacji Rodzeństwa (KRR; Arranz i in., 2001; Freijo i in., 1993; Yenes i in., 2000, za: Oliva, Arranz, 2005)**Questionnaire of Sibling Relationships (QSR; Arranz i in., 2001; Freijo i in., 1993; Yenes i in., 2000, za: Oliva, Arranz, 2005)**

Do badania relacji między rodzeństwem w okresie adolescencji wykorzystywany jest również QSR. Jego specyfikę określa liczba i rodzaj pytań, jakie zawiera. Kwestionariusz ten składa się z trzech pytań otwartych: 1. Co oznacza dla ciebie posiadanie brata/siostry?; 2. Czy jesteś zadowolony z twojego miejsca wśród rodzeństwa?; 3. Czy chciałbyś zmienić swoje miejsce wśród rodzeństwa? Odpowiedzi badanych są klasyfikowane jako pozytywne, pozytywne/rozproszone, negatywne, negatywne/rozproszone oraz oceniane przez sędziów kompetentnych. Na tej podstawie, według określonej procedury postępowania wyznacza się „wskaźnik przy-

stosowania rodzeństwa" (*the sibling adjustment rating* – SAR). Badania dowiodły, że nastolatki z wysokim SAR pozytywnie postrzegali swoje kontakty z rodzeństwem i dobrze przystosowali się do swojego miejsca w relacji z nim (Oliva, Arranz, 2005).

Kwestionariusz QSR bazuje na swobodnych wypowiedziach badanych na temat ich relacji z rodzeństwem, co może zostać ocenione zarówno na plus, jak i na minus. Na pewno wymaga prowadzenia szerszej procedury opracowywania wypowiedzi odpowiadających po przeprowadzonym badaniu, z tego powodu czas analiz ulega wydłużeniu.

Kwestionariusze do badania relacji rodzeństwa w okresie późnego dojrzewania oraz w dorosłości

W okresie dorosłości częstotliwość i intensywność kontaktów z rodzeństwem ulega osłabieniu, w porównaniu do wcześniejszego okresu życia człowieka. Tym samym badanie relacji między rodzeństwem w okresie dorosłości nie jest tak popularne, jak wcześniej. Dlatego też w tej grupie można wyodrębnić jedynie dwie metody. Pierwsza z nich jest rozszerzeniem SRQ (służącego do badania dzieci), druga natomiast odnosi się do dwóch okresów życia człowieka – dorosłości i dzieciństwa:

- Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa (KRDR; Stocker, Lanthier, Furman, 1997)
Adult Sibling Relationship Questionnaire (ASRQ; Stocker, Lanthier, Furman, 1997);
- Skala Relacji Rodzeństwa w Ciągu Życia (SRRCŻ; Riggio, 2000)
Lifespan Sibling Relationship Scale (LSRS; Riggio, 2000).

Kwestionariusz Relacji Dorosłego Rodzeństwa (KRDR; Stocker, Lanthier, Furman, 1997)

Adult Sibling Relationship Questionnaire (ASRQ; Stocker, Lanthier, Furman, 1997)

Kwestionariusz ASRQ ocenia zarówno percepcję respondentów ich własnego zachowania i uczuć do rodzeństwa, jak również to, w jaki sposób badani spostrzegają zachowania i uczucia rodzeństwa wobec siebie. Omawiany kwestionariusz – jako narzędzie przeznaczone dla osób dorosłych powstał na podstawie analizy pojęciowej poprzednich badań relacji rodzeństwa w dzieciństwie i w dorosłości (Furman, Buhrmester, 1985; Stocker, Dunn, Plomin, 1989; Stocker, McHale, 1992; Stocker, Lanthier, Furman, 1997). Faktycznie, ASRQ jest rozszerzeniem *Sibling Relationship Questionnaire* (Furman, Buhrmester, 1985). Wykorzystanie SRQ było podyktowane tym, że kwestionariusz ten cechują doskonałe właściwości psychometryczne i był on z powodzeniem użyty w licznych badaniach dzieci i młodzieży (Furman, Buhrmester, 1990; Stoneman, Brody, 1993, za: Stocker, Lanthier, Furman, 1997). Próbką 30 młodych dorosłych wypełniła pilotażową wersję składającą się ze 100 pozycji i dostarczyła opisów własnych relacji z rodzeństwem. Na podstawie analiz psychometrycznych, opisów respondentów oraz słownej informacji zwrotnej od badanych, wprowadzono zmiany do pierwotnej wersji kwestionariusza.

Oryginalny ASRQ zawierał oddzielnie skale dla sprawozdań uczestnika badania na temat jego zachowań wobec rodzeństwa oraz skale odnoszące się do zachowania rodzeństwa wobec osoby badanej. Ponieważ te oszacowania były wysoko skorelowane, stworzono 14 skal. Zmniejszono również liczbę pozycji (Stocker, Lanthier, Furman, 1997).

W ostatecznej wersji kwestionariusza badani zostali poproszeni o zaznaczenie w jakim stopniu (na skali od 1 do 5) dane stwierdzenie charakteryzuje ich relację z rodzeństwem. ASRQ składa się z 81 pozycji, pogrupowanych po 14 do skal, reprezentujących następujące trzy czynniki: (1) ciepło ($\alpha = 0,97$) – w skład tej skali wchodzi: zażyłość (*intimacy*), sympatia (*affection*), wiedza (*knowledge*), wsparcie instrumentalne (*instrumental support*), podobieństwo (*similarity*), podziw (*admiration*), akceptacja (*acceptance*); (2) konflikt ($\alpha = 0,93$), zawierający: dominację (*dominance*), współzawodnictwo (*competition*), antagonizm (*antagonism*) oraz kłócenie się (*quarreling*); (3) rywalizację ($\alpha = 0,88$). Wymienione czynniki wyjaśniają 71% wariancji, co wskazuje na wysoką rzetelność kwestionariusza (Stocker, Lanthier, Furman, 1997; Scharf, Shulman, Avigad-Spite, 2005; Milevsky i in., 2005; Bressan, Colarelli, Cavalieri, 2009; Bawab, 2010).

Wymiary relacji rodzeństwa uzyskane w wyniku badania ASRQ okazały się być podobne do wytyczonych przez badaczy jako charakteryzujących stosunki rodzeństwa w dzieciństwie i młodości (Furman, Buhrmester, 1985; Stocker, Dunn, Plomin, 1989; Furman, Buhrmester, 1990; Stocker, McHale, 1992; Stocker, Lanthier, Furman, 1997). Na podstawie badań kwestionariuszem ASRQ opisano charakter relacji między dorosłym rodzeństwem. W porównaniu do wyników badania relacji dzieci, analizy badań rodzeństwa osób dorosłych nie wyodrębniły wymiaru władzy.

Utworzona została również skrócona wersja kwestionariusza ASRQ: ASRQ-R (Stocker, Lanthier, Furman, 2000, za: Bawab, 2010). Składa się ona z 47 pozycji, gdzie badany ocenia stwierdzenia dotyczące swojej relacji z rodzeństwem na 5-stopniowej skali. Posiada również osiem podskal, wchodzących w skład trzech wymiarów relacji dorosłego rodzeństwa: ciepła ($\alpha = 0,96$), konfliktu ($\alpha = 0,93$) i rywalizacji ($\alpha = 0,91$). Dwa pierwsze wymiary wysoko korelowały z oryginalnymi czynnikami ASRQ (średnio wyniosły odpowiednio 0,95 i 0,97), natomiast rywalizacja pozostała niezmienną w wersji ASRQ-R (Stocker, Lanthier, Furman, 2000, za: Bawab, 2010).

Badania, które doprowadziły do powstania ostatecznej wersji ASRQ, pozwoliły na wskazanie różnic w wymiarach charakteryzujących relacje między rodzeństwem w dzieciństwie i w okresie dorosłości. Powstały kwestionariusz oddaje właściwości tych relacji w dorosłym życiu.

Skala Relacji Rodzeństwa w Ciągu Życia (SRRCŻ; Riggio, 2000) **Lifespan Sibling Relationship Scale (LSRS; Riggio, 2000)**

Kwestionariusz LSRS bada relacje rodzeństwa zarówno w dorosłości, jak również ukazuje stosunki między rodzeństwem w dzieciństwie z punktu widzenia osoby dorosłej. Zawiera 48 pozycji, po 8 przynależących do 6 skal, którymi są: częstotliwość i pozytywne zachowania wobec rodzeństwa (*frequency and positivity*

of behavior), emocje wobec rodzeństwa (*affect*), przekonania dotyczące rodzeństwa i stosunków z rodzeństwem (*beliefs about the sibling and relationship*) (Riggio, 2000). Trzy skale skupiają się na dzieciństwie, trzy na dorosłości. Zadaniem badanego jest ocena każdej pozycji na 5-stopniowej skali. Analiza wypełnionego kwestionariusza daje obraz relacji rodzeństwa na wymiarach: emocjonalnym, behawioralnym oraz poznawczym. Podskale oceniają emocje wobec rodzeństwa i relacji z nim w okresie dzieciństwa (*child affect*) i w okresie dorosłości (*adult affect*), zachowania w interakcji z rodzeństwem w okresie dzieciństwa (*child behavior*) i w okresie dorosłości (*adult behavior*) oraz przekonania dotyczące rodzeństwa i relacji z nim w okresie dzieciństwa (*child cognitions*) i w okresie dorosłości (*adult cognitions*) (Jacobs Hartman, 2008).

LSRS posiada dobre właściwości psychometryczne – współczynniki rzetelności dla poszczególnych skal wyniosły od 0,84 do 0,91. Zachowuje spójną strukturę czynnikową i stabilność odpowiedzi w czasie (Riggio, 2000; Burbidge, 2013). Wykazano, że kwestionariusz ten koreluje ze wsparciem społecznym, bliskością relacji z rodzeństwem, ogólnym zadowoleniem z relacji, bliskością stosunków z rodzeństwem oraz byciem przez rodzeństwo wzorem do naśladowania. Jeżeli chodzi o cechy osobowości, stwierdzono, że zadowalające stosunki między rodzeństwem wiążą się z emocjonalnym przystosowaniem się.

Cechą charakterystyczną niniejszego kwestionariusza jest brak pozycji oceniających stosunki rodzic – dziecko, które większość kwestionariuszy relacji rodzeństwa zawiera (Neale, 2003). Ze względu na odniesienie kwestionariusza LSRS do dwóch okresów życia człowieka, badacze zwracają uwagę, że może on służyć do analizy rozwojowych aspektów stosunków rodzeństwa przez określenie trwałości odniesień i mogących wystąpić zmian w stosunkach z rodzeństwem. Jednakże należy wziąć pod uwagę, że faktycznie ten kwestionariusz bada postawy wobec rodzeństwa. Cechą postaw jest to, że aby aktywizować przeszłą postawę, aktywizujemy postawę aktualną. Z tego względu narzędzie to nie musi nam dawać realnego obrazu relacji z rodzeństwem w dzieciństwie.

Kwestionariusze do badania przywiązania w relacji rodzeństwa oraz doświadczenia straty rodzeństwa

Badania relacji między rodzeństwem prowadzone są również w kontekście przywiązania oraz straty. Już w latach osiemdziesiątych XX wieku powstał ISA (*Inventory of Sibling Attachment*), odnoszący się do przywiązania między rodzeństwem w perspektywie psychologicznej. W 2013 roku Marganski opublikował natomiast artykuł na temat przywiązania w ujęciu kryminologicznym. Ten ostatni wskazuje jednak, że kwestionariusz CSAA (*Criminological Scale of Affectional Attachment*) jest wstępną wersją narzędzia do badania relacji między rodzeństwem, którego wyniki mogłyby być używane w kryminologii.

W prezentowanej poniżej grupie kwestionariuszy dwa odnoszą się do przywiązania między rodzeństwem w dwóch perspektywach – psychologicznej oraz

kryminologicznej. Trzeci natomiast służy analizie procesów psychicznych, mających miejsce po stracie brata lub siostry. Przedstawione zostaną:

- ISA – *Inventory of Sibling Attachment* (Armsden, Greenberg, 1987)
- CSAA – *Criminological Scale of Affectional Attachment* (Marganski, 2013)
- HSIB – *Hogan Sibling Inventory of Bereavement* (Hogan, 1990).

Inwentarz Przywiązania Rodzeństwa (IPR; Armsden, Greenberg, 1987)
Inventory of Sibling Attachment (ISA; Armsden, Greenberg, 1987)

Badania relacji między rodzeństwem prowadzone na szeroką skalę są również analizowane w kategoriach przywiązania. Do tego celu służy ISA, który powstał przez zaadaptowanie Inwentarza Przywiązania Rodziców i Rówieśników (*Inventory of Parent and Peer Attachment – IPPA*). Zostały z niego usunięte pozycje odnoszące się do rodziców, a te, które oceniały przywiązanie do rówieśników, przystosowane do rodzeństwa.

ISA mierzy przywiązanie rodzeństwa w dwóch postaciach: pozytywne afektywne/poznawcze doświadczenie zaufania oraz negatywne afektywne/poznawcze doświadczenie gniewu i/lub rozpacz w stosunku do rodzeństwa. Badani ustosunkowują się do podanych stwierdzeń na 5-stopniowej skali. Stwierdzenia odnoszą się do następujących podskal: zaufania (*trust*), komunikacji (*communication*) oraz wyobcowania (*alienation*). Tym samym łączna ocena przywiązania definiowana jest jako stopień zaufania, komunikacji względem wyobcowania. W badaniach młodzieży w wieku 16-20 lat, rzetelność mierzona metodą test-retest po 3 tygodniach wyniosła 0,86.

Kryminalna Skala Afektywnego Przywiązania (KSAP; Marganski, 2013)
Criminological Scale of Affectional Attachment (CSAA; Marganski, 2013)

CSAA powstała w celu analizy przywiązania w badaniach kryminologicznych, ponieważ rozpatruje przywiązanie jako konstrukt kryminologiczny. Tak rozumiane przywiązanie stanowi kluczowy aspekt społecznych więzi, stanowi ważne źródło bezpośredniej społecznej kontroli oraz jest kluczowym elementem tworzenia samokontroli (Hirschi, 1969, za: Marganski, 2013). Badanie przywiązania w sensie psychologicznym skupia się na analizie przywiązania dzieci do ich opiekunów bądź znaczenia przywiązania w dorosłym życiu. Perspektywa kryminologiczna również pojmuje przywiązanie jako rodzaj emocjonalnych więzi między ludźmi, jednakże różni się od podejścia psychologicznego w pewnych aspektach. Zwracając mianowicie uwagę na zmiany dokonujące się w związku z różnicowaniem się kontaktów z ludźmi, uważane jest za pojęcie dynamiczne. Bada względną siłę przywiązania w wieku dojrzałym (nie klasyfikując osób zgodnie ze stylami przywiązania) jako mającą znaczenie dla wrodzonych skłonności przestępczych. Zarówno badania Hirschi (1969, za: Marganski, 2013), jak i Marganskiego (2013) wykazały, że posiadanie silnych więzi z rodzicami, rodzeństwem, przyjacielem i partnerem wskazuje na niskie skłonności do popełnienia przestępstwa. Zwłaszcza silne więzi z rodzicami są istotne dla przyswojenia norm moralnych.

Zgodnie z podejściem teoretyków społecznej kontroli, człowiek ma naturalną skłonność do zachowań przestępczych. Teoria kryminologicznego przywiązania odpowiada na pytanie dlaczego, mimo tej wrodzonej skłonności, większość ludzi przestępcami nie jest, wskazując na fakt, że to właśnie siła przywiązania decyduje o zachowaniu moralnym.

CSAA mierzy afektywne przywiązanie do rodziców, rodzeństwa, najlepszego przyjaciela oraz partnera intymnego. Przywiązanie mierzone jest przez pozycje oceniające emocjonalną bliskość (*emotional closeness*), emocjonalne zaangażowanie (*emotional involvement*), podziw (*admiration*) oraz zaufanie (*trust*). Ze względu na to, że skale użyte do oceny przywiązania z różnymi osobami są takie same, możliwe jest łatwe dokonywanie porównań między nimi. CSAA jest jedną z pierwszych skal umożliwiających badanie wielokrotnych stosunków interpersonalnych, jakie posiada konkretna osoba.

Skala CSAA jest szczególnie odpowiednia dla badań podejmujących tematykę społecznej kontroli i dokonywanych przestępstw, jednakże po dokonaniu pewnych zmian może również służyć badaniom jakichkolwiek relacji interpersonalnych. Wyniki badań zwracają uwagę na rolę więzi, również z rodzeństwem, w kształtowaniu się zachowań przestępczych. Użycie skali CSAA stanowi jednakże swego rodzaju próbę pokazania tej perspektywy badań kryminologicznych i wymaga dalszych analiz w kolejnych badaniach.

Inwentarz Żałoby po Rodzeństwie Hogana (IŻRH; Hogan, 1990) *Hogan Sibling Inventory of Bereavement (HSIB; Hogan, 1990)*

HSIB jest metodą służącą do analizy procesu będącego następstwem doświadczenia straty brata lub siostry w okresie adolescencji. Powstała w wyniku analiz wypowiedzi osób, które doświadczyły straty rodzeństwa 4 lata po zdarzeniu. Wersja oryginalna zawiera 109 pozycji, do których badany ustosunkowuje się na 5-stopniowej skali. Z początkowych pięciu czynników ostatecznie wyłonione zostały dwa: żalu (*grief*) oraz rozwoju osobowego (*personal grow*), co umożliwiło badanie rodzin z jednym rodzicem oraz rodzin składających się z rodziców i dwojga rodzeństwa. Do pierwszego z niezależnych czynników odnoszą się 24 pozycje tworzące 6 kategorii. Drugi czynnik zawiera 22 pozycje, obejmujące 5 kategorii (Corr, Balk, 1996; Foster, 2008). Zrewidowana wersja inwentarza składa się z 46 pozycji, które badani (w wieku od 10 lat) oceniają, odnosząc się do ostatnich 2 tygodni swojego życia.

Współczynnik rzetelności dla czynnika żalu wyniósł 0,95, dla czynnika rozwoju osobistego 0,90. Spójność wewnętrzna całej skali określona została na 0,92.

Badania naukowców dowiodły zasadności analizowania relacji między rodzeństwem w kategoriach przywiązania, wskazując na znaczenie tych relacji w życiu człowieka. Równie ważna w związku z tym jest możliwość badania żałoby po stracie rodzeństwa. Wyniki badania HSIB dowiodły, że osoby, które straciły kogoś z rodzeństwa, po początkowym okresie rozpacz, doświadczają nowych zdolności i prywatnego rozwoju (Hogan, 1990).

Podsumowanie

Wyniki badań z użyciem metod kwestionariuszowych dowiodły, że jakość relacji z rodzeństwem ma istotne znaczenie dla rozwoju kompetencji społecznych w okresie dzieciństwa oraz pełni ważną rolę na przestrzeni całego życia człowieka. Mimo wyróżnionych wymiarów relacji rodzeństwa na podstawie wyników już przeprowadzonych badań, w dalszym ciągu poszukuje się nowych ujęć, aby trafniej opisać i dogłębniej zrozumieć omawiane relacje (Kramer, 2010). Bez względu na liczbę już przeprowadzonych badań, prezentowanych w literaturze zagranicznej, w dalszym ciągu uważa się analizowanie relacji rodzeństwa za zaniedbaną sferę badań w porównaniu do tych, jakie przeprowadzono i nadal prowadzi się w odniesieniu do innych związków międzyludzkich.

Na podstawie przedstawionego przeglądu kwestionariuszy nie trudno zauważyć, że ich konstruowanie ma kilkudziesięcioletnią tradycję. Z tego względu doświadczenia naukowców zagranicznych mogą stać się doskonałą bazą oraz dobrym punktem odniesienia dla narzędzi tworzonych do badań relacji rodzeństwa w Polsce.

Literatura cytowana

- Armsden, G.C., Greenberg, M.T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-454.
- Bawab, S.H. (2010). *Brother – sister relationships, attachment styles, and marital satisfaction in a community sample in Lebanon*. Beirut: American University of Beirut, Department of Social and Behavioral Sciences.
- Borzyszkowska, H. (1984). Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. W: A. Hulek (red.), *Rewalidacja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w rodzinie*. Warszawa: PWN.
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Bressan, P., Colarelli, S.M., Cavalieri, M.B. (2009). Biologically costly altruism depends on emotional closeness among step but not half or full siblings. *Evolutionary Psychology*, 7, 118-132.
- Burbidge, J.G. (2013). *Effect of sibling relationships on well-being and depression in adults with and without developmental disabilities*. Ontario, Canada: Queen's University Kingston.
- Corr, C.A., Balk, D.E. (1996). Prevalence and severity of college student bereavement examined in a randomly selected sample. *Death Studies*, 35, 459-468.
- Daniels, D., Plomin, R. (1985). Differential experience of siblings in the same family. *Developmental Psychology*, 21, 747-760.
- Deater-Deckard, K., Dunn, J. (2002). Sibling Relationships and Social-emotional Adjustment in Different Family Contexts. *Social Development*, 11, 4, 571-590.
- Dołęga, Z. (2010). *Psychologiczne podstawy i społeczny kontekst wychowania integrującego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Foster, T.L. (2008). *A mixed method of continuing bonds: maintaininig connections after the death of a child*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University.

- Freijo, E., Arranz, E., Malla, R., Olabarrieta, F. (1993). Children's representations of sibling status and child development. Actas del III European Congress of Psychology. Tampere. *The Psychological Society*.
- Furman, W., Buhrmester, D. (1985). Children's Perceptions of the Qualities of Sibling Relationships. *Child Development*, 56, 448-461.
- Furman, W., Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21, 1016-1022.
- Furman, W., Buhrmester, D. (1990). Perceptions of Sibling Relationships during Middle Childhood and Adolescence. *Child Development*, 61, 1387-1398.
- Furman, W., Buhrmester, D. (2009). The Network of Relationships Inventory: Behavioral System Version. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 470-478.
- Furman, W., Buhrmester, D. (2010). *Network of Relationships Questionnaire Manual*. The University of Denver and the University of Texas at Dallas.
- Gamble, W.C., Yu, J.J., Kuehn, E.D. (2011). Adolescent Sibling Relationship Quality and Adjustment: Sibling Trustworthiness and Modeling, as Factors Directly and Indirectly Influencing These Associations. *Social Development*, 20, 605-623.
- Graham-Bermann, S.A., Cutler, S.E. (1994). The Brother-Sister Questionnaire: Psychometric assessment and discrimination of well-functioning from dysfunctional relationships. *Journal of Family Psychology*, 8 (2), 224-238.
- Grzankowska, I., Basińska, M. (2010). Cechy osobowości dziecka a pozycja wśród rodzeństwa. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Hogan, N.S. (1990). Hogan Sibling Inventory of Bereavement (HSIB). W: J. Touliatos, B. Perlmutter, M. Straus (red.), *Handbook of family measurement techniques* (s. 524). Newbury Park, CA: Sage.
- Iturralde, E., Margolin, G., Spies Shapiro, L.A. (2013). Positive and Negative Interactions Observed Between Siblings: Moderating Effects for Children Exposed to Parents' Conflict. *Journal of Research on Adolescence*.
- Jacobs Hartman, S. (2008). *The relationship of cognitive, emotional and interpersonal factors to screening and health-promoting behaviors among sisters of breast cancer patients*. University of South Florida.
- Jensen, A.C., Whiteman, S.D., Fingerman, K.L., Birditt, K. (w druku). Life Still Isn't Fair: Parental Differential Treatment of Young Adult Siblings. *Journal of Marriage and Family*.
- Jewsbury Conger, K., Little, W.M. (2010). Sibling Relationships During the Transition to Adulthood. *Child Development Perspectives*, 4 (2) 87-94.
- Kennedy, D.E., Kramer, L. (2008). Improving Emotion Regulation and Sibling Relationship Quality: The More Fun With Sisters and Brothers Program. *Family Relations*, 57, 5.
- Kramer, L. (2010). The Essential Ingredients of Successful Sibling Relationships: An Emerging Framework for Advancing Theory and Practice. *Child Development Perspectives*, 4, 80-86.

- Kramer, L., Baron, L.A. (1995). Parental perceptions of children's sibling relationships. *Family Relations*, 44, 95-103.
- Lindhout, I.E., Boer, F., Markus, M.T., Hoogendijk, T.H.G., Maingay, R, Borst, S.R. (2003). Sibling relationships of anxiety disordered children – a research note. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 593-601.
- Litwińska, K. (2010). Jedynaczki i jedynacy w świetle badań psychologicznych. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Marganski, A. (2013). The Criminological Scale of Affectional Attachment: A Measure of Hirschi's Construct of Attachment in a Variety of Close Interpersonal Relationships as A Source of Social Control. *Internet Journal of Criminology*.
- Mendelson, M.J., Aboud, F.E., Lanthier, R.P. (1994). Kindergartens' relationships with siblings, peers, and friends. *Merrill – Palmer Quarterly*, 40, 416-427.
- Milevsky, A., Smoot, K., Leh, M., Ruppe, A. (2005). Familial and Contextual Variable sand the Nature of Sibling Relationships in Emerging Adulthood. *Marriage & Family Review*, 37 (4).
- Neale, Ch.W. (2003). *Perceived sibling compatibility and effects of personality*. Athens, Georgia: B.S., James Madison University.
- Oliva, A., Arranz, E. (2005). Sibling relationships during adolescence. *European Journal of Developmental Psychology*, 2 (3), 253-270.
- Pawlak, P. (2013). *Dzieci z ADHD i ich rodzeństwo*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Pike, A., Coldwell, J., Dunn, J. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19 (4), 523-532.
- Pike, A., Manke, B., Reiss, D., Plomin, R. (2000). A genetic analysis of differential experiences of adolescent siblings across three years. *Social Development*, 9, 96-114.
- Pisula, E. (2007). *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Plopa, M. (2004). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Elbląg: Wydawnictwo EUH-E.
- Połomski, P., Peplińska, A. (2010). Psychologiczny obraz jedynaków wobec społecznych stereotypów. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Poraj, G. (1988). Rodzinne uwarunkowania w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych dzieci jedynych i mających rodzeństwo. W: L. Niebrzydowski (red.), *Rodzinne uwarunkowania kontaktów interpersonalnych dzieci i młodzieży*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Łódź: PAN.
- Rembowski, J. (1984). Stosunki emocjonalno-społeczne w rodzinach marynarskich jedno- dwu- i trójdzietnych o czasowej nieobecności ojca. W: L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii* (seria II, t. 11). Warszawa: PWN.
- Riggio, H.R. (2000). Measuring attitudes toward adult sibling relationships: The Lifespan Sibling Relationship Scale. *Journal of Social & Personal Relationships*, 17, 6.

- Rostowska, T. (2008). Rodzina jako źródło doświadczeń indywidualnych człowieka. W: H. Wrona-Polańska, G. Rudkowska, L. Wrona (red.), *Człowiek, rodzina, kultura. Szkice psychologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Rostowska, T. (2010). Psychospołeczne aspekty relacji interpersonalnych w podsystemie rodzeństwa bliźniąt monozygotycznych. W: T. Rostowska, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Rozwój bliźniąt w ciągu życia. Aspekty biopsychologiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Schaefer, E.S., Edgerton, M. (1981). *The sibling inventory of behavior*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina.
- Scharf, M., Shulman, S., Avigad-Spite, L. (2005). Sibling relationships in Emerging Adulthood and in Adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 20, 64-90.
- Sidor, B. (2005). *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Stefanowicz, W.S. (1983). Stosunek rodzeństwa do dziecka upośledzonego umysłowo w stopniu lekkim. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 6, 180-183.
- Stocker, C., Dunn, J., Plomin, R. (1989). Sibling relationships: Links with child temperament, maternal behavior, and family structure. *Child Development*, 60, 715-727.
- Stocker, C.M., Lanthier, R.P., Furman, W. (1997). Sibling Relationships in Early Adulthood. *Journal of Family Psychology*, 11, 2, 210-221.
- Stocker, C.M., McHale, S.M. (1992). The nature and family correlates of preadolescents' perceptions of their sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 50-57.
- Touliatos, J., Perlmutter, B.F., Straus, M.A., Holden, G.W. (2001). *Handbook of family measurement techniques: Abstracts*. Sage 2001 – 1217.
- Tyszkowa, Z. (2002). *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tyszkowa, M. (1985). Badania nad uspołecznieniem i osobowością dzieci jedynych i mających rodzeństwo. W: M. Tyszkowa (red.), *Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Volling, B.L., Blandon, A.Y. (2003). *Positive Indicators of Sibling Relationship Quality: Psychometric Analyses of The Sibling Inventory of Behavior (SIB)*. Paper Presentation, The Child Trends' Positive Outcomes Conference, Washington, DC, USA, March.
- Volling, B.L., Elins, J.L. (1998). Family relationships and children's emotional adjustment as correlates of maternal and paternal differential treatment: A replication with toddler and preschool siblings. *Child Development*, 69, 1640-1656, doi: 10.2307/1132137
- Whiteman, S.D., McHale, S.M., Soli, A. (2011). Theoretical Perspectives on Sibling Relationships. *Journal of Family Theory & Review*, 3, 123-139.
- Zborowski, J. (1986). Problem jedynactwa w rodzinie. W: M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.